

FRIEDRICH WILHELM NIETZSCHE (1844. – 1900.)

SADRŽAJ

1. ŽIVOT I DJELA
2. NIETZSCHEOVI RANI SPISI I KRITIKA SUVREMENE KULTURE
3. KRITIKA MORALA
4. ATEIZAM I NJEGOVE POSLJEDICCE
5. HIPOTEZA »VOLJA ZA MOĆ«
6. »NADČOVJEK« I TEORIJA O VJEČNOM VRAĆANJU

1. ŽIVOT I DJELA

F. Nietzsche je poljskog je porijekla iz grofovske obitelji Nitzsky. Otac mu je bio luteranski pastor i umro je 5 godina nakon Friedrichova rođenja te je on odgojen u pietističkoj i ženskoj sredini svoje majke, sestre i dviju tetki. Najprije kroz 4 godine pohađa mjesnu gimnaziju u Naumburgu, a onda postaje učenik glasovite Pforte. Tu se već probudilo divljenje prema grčkom duhu i geniju, a najdraži klasični pisci su mu Platon i Eshil. S dvadeset godina dolazi na sveučilište u Bonnu u društvu svojeg prijatelja Paula Deussena, kasnijeg orijentalista i filozofa. No već slijedeće godine polazi u Leipzig i nastavlja filološke studije. Već je u to vrijeme Nietzsche odbacio kršćanstvo. U Leipzigu se upoznaje i sa spisima A. Schopenhauera koji su ga posebno privlačili, osobito autorov ateizam.

Nietzsche je objavio neke članke u *Reinisches Museum* i tako postao poznat, zbog čega mu je sveučilište u Baselu ponudilo katedru filozofije i postao profesorom prije nego što je postigao doktorat. U svibnju 1869. on drži inauguralno predavanje pod naslovom *Homer i klasična filologija*. U francusko-pruskom ratu pridružuje se vojsci. Pri jahanju se ozlijedio i morao napustiti vojsku te nakon nekog vremena oporavka opet dolazi u Basel.

U to mu je vrijeme najveću utjehu predstavljalo prijateljstvo s Richardom Wagnerom. Još dok je Nietzsche bio student u Leipzigu zanosio se s Wagnerovom glazbom. U djelu *Rođenje tragedije iz duha glazbe* Nietzsche stavlja u kontrast grčku kulturu prije i poslije Sokrata protiv ove posljednje, uspoređujući to s germanskom kulturom, za koju kaže da može biti spašena jedino ako bude prožeta Wagnerovim duhom. Filozofi su pak to djelo napadali.

U vremenu od 1873. do 1876. godine Nietzsche objavljuje četiri rada pod zajedničkim naslovom

Nesuvremena razmišljanja u kojima posebno napada D. Straussa kao predstavnika njemačkog

kulturnog filisterstva, zatim napada idolizaciju povijesnog učenja kao nadomjestak za živu kulturu. Uzvisuje Schopenhauera kao pravog odgajatelja nasuprot sveučilišnim profesorima filozofije, te konačno uzdiže Wagnera kao onog koji je pokrenuo novo rođenje grčkog genija.

No već 1876., kad Nietzsche izdaje djelo *Richard Wagner u Bayreuthu*, počinje njihovo razmimoilaženje. Prekid s tim skladateljem predstavlja kraj prve faze Nietzscheova razvoja. U prvom periodu Nietzsche uzdiže kulturu kao produkciju genija, kreativnog umjetnika, pjesnika i glazbenika; u drugom periodu on pjesništvu pretpostavlja znanost.

Karakteristično je za taj drugi period njegovo djelo *Ljudsko, odviše ljudsko* koje je originalno bilo objavljeno u tri dijela. To je pozitivističko djelo u koje, Nietzsche napada metafiziku pokazujući da se ljudsko znanje i iskustvo može protumačiti na materijalistički način. Tako, npr., razliku između dobra i zla tumači više utilitaristički, a vrelo savjesti iz autoriteta roditelja i odgojitelja.

Nešto zbog lošeg zdravlja, a nešto zbog nezadovoljstva s radom u Baselu, Nietzsche napušta sveučilišnu katedru u proljeće 1879. te sljedećih deset godina prvo u putujući Europom. Godine 1881. Nietzsche objavljuje djelo *Zora* u kojem počinje kampanja protiv moralnosti i samoodricanja. Zatim slijedi *Radosna znanost* u kojoj nalazimo ideju da je kršćanstvo neprijatelj života. Vijest da je Bog mrtav otvara široki obzor slobodnih duhova. Nijedna od tih knjiga nije na početku bila uspješna. Čak ni njegov prijatelj Rodhe, kojem je Nietzsche poslao primjerak *Zore*, nije ga pohvalio. Zato je Nietzsche počeo odbacivati Nijemce. Iste godine (1881) Nietzsche dobiva ideju o vječnom vraćanju istoga. U neograničenom vremenu postoje periodični krugovi u kojima se ponavlja sve ono što je već bilo. Tako je napravio plan da ideje koje su mu se javljale u duhu izrazi kroz usta perzijskog mudraca Zaratuстре. Rezultat je toga bilo djelo *Tako je govorio Zaratustra*.

Zaratustra sa svojom idejom o Nadčovjeku i prevrednovanju svih vrijednosti predstavlja treću fazu Nietzscheove misli. No njegov pjesnički i proročki stil daje mu privid djela jednog vizionara. Mirnije izlaganje njegovih ideja nalazimo u djelu *S onu stranu dobra i zla* i u *Genealogiji morala*.

S onu stranu dobra i zla nosi podnaslov *Preludij za filozofiju budućnosti*. Nietzsche je planirao sustavni prikaz svoje filozofije o kojoj je načinio mnogo bilježaka. Njegova ideja prikladnog naslova doživjela je razne promjene. Najprije je mislio dati naslov *Volja za moć - nova interpretacija prirode* ili *Volja za moć, ogled prama novoj interpretaciji svemira*. Tu je uočljiv Schopenhauerov utjecaj. Nietzsche želi svoju filozofiju temeljiti na ideji volje za moć. No to planirano djelo Nietzsche nije nikada dovršio, premda se misli da je *Antikrist* njegov prvi dio. Nietzscheove bilješke za to djelo bile su objavljene posthumno pod naslovom *Volja za moć*.

Nietzsche najprije piše protiv Wagnera *Slučaj Wagner* (1888), *Nietzsche protiv Wagnera, Sumrak idola*. Djelo *Ecce homo* je neka vrsta autobiografije. Ova Nietzscheova djela u cjelini otkrivaju krajnju napetost i njegovu mentalnu nestabilnost (posebno djelo *Ecce homo* u kojem su očiti znakovi njegova ludila). Od 1888. Nietzsche odlazi iz klinike u kliniku i nikada se više nije oporavio. Živio je ostatak života slijep, paraliziran te zaražen sifilisom u domu svoje majke u Naumburgu sa svojom sestrom Elizabetom koja ga je dvorila i koja je falsificirala neka njegova djela. Umro je 25. kolovoza 1900.

2. NIETZSCHEOVI RANI SPISI I KRITIKA SUVREMENE KULTURE

Kao student u Leipzigu Nietzsche je otkrio djelo A. Schopenhauera *Svijet kao volja i predodžba*. Ipak, Nietzsche nikada nije postao Schopenhauerov učenik. U *Rođenju tragedije* on zbilja slijedi Schopenhauera ukoliko postulira ono što on zove »primordijalno jedinstvo« koje se manifestira u svijetu i ljudskom životu. Život je nešto strašno i tragično. Nietzsche govori o transmutaciji života kroz umjetnost, kroz djelo kreativnog genija. Ipak, već u Nietzscheovim ranim djelima nalazimo više afirmaciju života nego njegovu negaciju.

I Grci su, prema Nietzscheu, dobro znali da je život strašan, neobjašnjiv i pogibeljan. Ali ni oni se nisu predavali pesimizmu i nisu mu okretali leđa, već su posredstvom umjetnosti mijenjali i svijet i ljudski život. Oni su izricali svijetu kao estetskom fenomenu svoj »da«. Ipak postojala su dva puta kojim se je to moglo sprovesti. Ta dva puta odgovaraju dvostrukom stavu ili mentalitetu: dionizijskom i apolonskom.

Dionizije je za Nietzschea simbol struje života koja obara sve zapreke i ignorira sva sprječavanja. U dionizijskim se obredima obaraju sve barijere postavljene principom individuacije, diže se veo Maya, a svi su ljudi uronjeni u struju života, manifestirajući prvotno jedinstvo. Apolon je simbol svjetla, mjere, ograničenja. On predstavlja princip individuacije. U apolonskom je stavu izražen svijetao svijet snova olimpijskih božanstava.

Ne možemo pustiti po strani metafizičke teorije i gledati na stvar psihološki. Pod umjetnošću koja se tako često pripisuje Grcima, pod njihovom odanošću umjetnosti, Nietzsche vidi tamnu, nabujalu i bezobličnu struju instinkta i impulsa strasti koje idu za tim da uklone sve što im stoji na putu.

Dva su načina kako da nadvladamo pesimizam prema životu: jedan je u tome da nad stvarnost nadvijemo veo estetskog stvarivši idealan svijet oblika i ljepote. To je apolonski način. On je svoj izražaj dobio u olimpijskoj mitologiji, u epici i u plastičnoj umjetnosti. Druga je mogućnost u trijumfalnom potvrđivanju i prihvaćanju egzistencije u svoj njenoj tami i strahoti. To je dionizijski način i stav i on je tipičan za tragediju i glazbu. Tragedija doista transmutira egzistenciju u estetski fenomen, ali ne navlači zastor na nju, nego je prije pokazuje u njenoj estetskoj formi i prihvaća je.

U *Rođenju tragedije*, kao što i sam naslov kaže, Nietzsche se bavi upravo porijeklom i razvojem grčke tragedije. Ne ulazeći u pojedinosti, zamijetimo da je najvažnija točka ovdje u tome da je najviši domet grčke kulture, prije nego što je ona bila iskvarena duhom sokratovskog racionalizma, prema Nietzscheu fuzija dionizijskog i apolonskog elementa. U toj je on fuziji vidio temelj kulturnog standarda. Prava je kultura jedinstvo snaga života, dionizijskog elementa, s ljubavlju prema obliku i ljepoti što je karakteristično za apolonski element.

Ako je egzistencija opravdana kao estetski fenomen, lijep cvijet čovječanstva zasnovat će oni koji će promijeniti egzistenciju u takav fenomen i osposobiti ljude da egzistenciju gledaju na taj način i potvrđuju je. Drugim riječima, kreativni će genij biti najviši kulturni produkt. Sav napor i rad većine u borbi za život opravdan je formiranjem substrukture iz koje se diže genij bilo u umjetnosti, bilo u glazbi ili filozofiji. Genij je sredstvo, organ po kojem se egzistencija takoreći otkupljuje.

Na temelju tih ideja Nietzsche vrlo kritički vrednuje suvremenu njemačku kulturu. Kontrastira povijesno znanje o prošlim kulturama sa samom kulturom koju opisuje kao »jedinstvo umjetničkog stila u svim izrazima života naroda«.

Nietzsche postavlja pitanje da li život mora dominirati znanjem ili znanje životom. Nitko ne sumnja, kaže on, da je život viša i dominirajuća moć. To znači, da će se 19. stoljećem, u kojem dominiraju znanje i znanost, osvetiti snage života čija će eksplozija proizvesti novi barbarizam. Ispod površine modernog života Nietzsche gleda životne snage koje su »divlje, primitivne i potpuno nemilosrdne. Čovjek gleda na njih u bojaznom očekivanju, kao na kotao u kuhinji vještice...«.

Očito, taj pogled uključuje nad-historijski vid, kako ga je Nietzsche procjenjivao. Ono odbacuje hegelijansko uzdizanje aktualnog u ime nužne samo-manifestacije Logosa ili ideje. Ljudsko je biće plastično; sposobno nadići samo sebe ostvarujući svježije mogućnosti i potrebna mu je vizija, cilj, smjer. Tu viziju ne mogu dati empiričke znanosti. Nietzsche to ne očekuje ni od kršćanstva.

Ostaje dakle samo filozofija, ali ne, dakako, ona koju poučavaju sveučilišni profesori, nego ona kod usamljenog mislioca koji ima jasnu viziju mogućnosti čovjekove samo-transcendencije i koji se ne boji »pogibiji«. Kad je Nietzsche u svojim kasnijim godinama gledao na svoje rane spise, on je u tom idealu vidio filozofa kao suca života i stvaratelja vrijednosti.

3. KRITIKA MORALA

Kritika je etičkog stava ukoliko on uključuje potvrdu univerzalnog moralnog zakona

i apsolutne moralne vrijednosti uključena je u već u Nietzscheovim ranim spisima. Nietzsche odbacuje darvinističku teoriju evolucije prema kojoj sva ljudska bića imaju iste potrebe kao i mi. Prema njemu klasa »čovjek« sadržava mnoštvo različitih tipova i apsurdno je zahtijevati da se ponašamo kao da te individualne razlike uopće ne postoje ili da su nevažne. Nietzsche naglašava upravo istaknute individue više od rase ili vrste.

No, u svom djelu *Ljudsko, odviše ljudsko* Nietzsche počinje raspravljati o moralu detaljnije. To je djelo skup aforizama, a ne neki sustavni traktat, ali se ipak može izvući manje-više koherentna teorija iz njega.

Prvi znak da je životinja postala čovjekom sastoji se u tome što ona više nije usmjerena samo na zadovoljenje trenutka, nego prihvaća ono što je korisno na trajni način. No jedva možemo govoriti o moralnosti dok korist nije shvaćena u smislu prikladnosti za egzistenciju, preživljavanje i dobrobit zajednice. Jer »moralnost je u prvom redu sredstvo za očuvanje zajednice općenito i sprečavanje njenog uništenja«. Prisila se najprije primjenjuje da pojedinac svoje ponašanje suobliči s interesima društva. Ali iza prisile slijedi snaga običaja, a s vremenom autoritativni glas zajednice preuzima ono što zovemo savješću. Poslušnost može postati drugom naravi i može se povezati s užitkom. U isto se vrijeme epiteti morala proširuju na intencije djelatnika i tako nastaju pojmovi kreposti i kreposnog čovjeka.

U djelu *S onu stranu dobra i zla* Nietzsche smatra da je otkrio dva prvotna tipa moralnosti: »moral gospodara i moral sluga«. U svim višim civilizacijama oni su pomiješani i oba elementa možemo naći u jednom te istom čovjeku. U moralu gospodara ili u aristokratskoj moralnosti »dobro« i »zlo« ekvivalentno je »plemenitom« i »podlom«, a ti se nazivi upotrebljavaju više za ljude nego za akcije. U ropskom moralu mjerilo je ono što je korisno ili dobrobitno za društvo slabih i nemoćnih. Kvaliteta kao simpatija, pristojnost i poniznost ističu se kao vrline, a jaki i neovisni se individui smatraju pogibeljnim i zato »zlim«. Prema mjerilima ropskog morala »dobar« se čovjek iz morala gospodara smatra »zlim«. Ropski je moral zato moral stada. Njegova su moralna vrednovanja izražena potrebama stada.

Nietzsche je to svoje stanovište sustavnije prikazao u *Genealogiji morala* gdje se on služi pojmom »ogorčenosti« (essentiment). Viši tip čovjeka stvara vlastite vrijednosti iz obilja svojeg života i svoje snage. Slabi se i nemoćni boji jakog i moćnog pa zato nastoji da ga obuzda i ukroti postavljajući apsolutne vrijednosti stada. »Revolt robova u moralu počinje ogorčenošću i postaje kreativan rađajući vrijednosti«. Ta se ogorčenost, dakako, ne otkriva otvoreno u stadu, već djeluje indirektno. Tako u povijesti morala vidimo konflikt dvaju moralnih pogleda i stavova. Sa stajališta višeg morala moguća je koegzistencija ukoliko moral stada svoje vrijednosti drži za sebe. No on se s time ne zadovoljava, već želi nametnuti vlastite vrijednosti općenito. I prema Nietzscheu on to uspijeva, barem na Zapadu, u kršćanstvu. Nietzsche doduše ne poriče vrijednosti kršćanskog morala, priznajući da je on pridonio pročišćenju čovjeka. Ali on u njemu vidi izraz ogorčenosti koja je karakteristična za instinkte stada ili ropskog morala. Istu ogorčenost on pridjeva demokratskim i socijalnim pokretima koje on

interpretira kao derivate iz kršćanstva.

Nietzsche smatra da treba odbaciti pojam jednolikog, općeg i apsolutnog moralnog sustava. On je plod ogorčenosti i predstavlja niži život, degeneraciju, dok aristokratski moral predstavlja pokret života u usponu. I na mjesto pojma jednog općeg i apsolutnog moralnog sustava moramo staviti pojam gradacije ili poretka različitih tipova moralnosti. Stado dobiva vlastiti red vrijednosti, pod uvjetom da je lišen vlasti nametanja tih vrijednosti višem stupnju čovjeka koji je pozvan da stvori vlastite vrijednosti koje će ga učiniti sposobnim da transcendirira svoje sadašnje stanje.

Kada, dakle, Nietzsche govori o tome da stoji s onu stranu dobra i zla, onda on misli da se digao iznad takozvanog morala stada koji, po njegovu mišljenju, sve svodi na zajedničku razinu, pogoduje osrednjosti i priječi razvoj višeg tipa čovjeka. On pritom ne misli da bi trebalo odbaciti svako poštivanje vrijednosti i svako samo-ograničenje. Jedino viši tip čovjeka može sigurno ići s onu stranu dobra i zla u smislu koji ti termini nose u moralnosti ogorčenja. On to čini da bi stvorio vrijednost koja bi ujedno bila i izraz uspinjanja života i sredstvo što bi osposobilo čovjeka da transcendirira samog sebe u smjeru Nadčovjeka, na viši stupanj ljudske egzistencije.

Kad Nietzsche opisuje sadržaj tih novih vrijednosti ne daje baš previše svjetla. Neke vrijednosti koje on preporučuje odviše slične na stare vrline, premda misli da su one »prevladane«, tj. učinjene drukčijima na temelju drukčijih motiva, stavova i vrednovanja koja one izriču. Ipak, možemo reći da Nietzsche ide za što većom mogućom integracijom svih vidova ljudske naravi. On optužuje kršćanstvo da ono obezvređuje tijelo, impulse, instinkte, strasti, slobodnu i nesputanu uporabu duha, estetske vrijednosti itd. Ne treba spominjati da je Nietzsche dao jako jednostranu sliku kršćanske nauke o čovjeku i vrijednostima. No za njega je bitno da insistira upravo na toj jednostranosti. Inače bi mu bilo teško ustvrditi da je on pridonio bilo što nova, osim nekog ideala za čovjeka kakvog su mu pridijevali nacisti.

4. ATEIZAM I NJEGOVE POSLJEDICE

U svom djelu *Radosna znanost* Nietzsche pripominje da je »najveći događaj novog vremena to da je 'Bog mrtav', da je vjera u kršćanskog Boga postala nevrijedna vjerovanja i da taj događaj već baca svoju sjenu na Europu«. Drugim riječima, zapad vjere u Boga otvara put čovjekovim kreativnim energijama da se potpuno razvije. Kršćanski Bog sa svojim zapovijedima i zabranama više ne stoji na putu; i čovjekove oči više se ne okreću prema nekom nestvarnom nadnaravnom kraljevstvu, prema drugom svijetu.

To stajalište očito uključuje da je pojam Boga neprijateljski prema životu. I upravo je to Nietzscheova namjera, što on sve jače naglašava. »S Bogom je objavljen rat životu, Prirodi i volji za življenjem! Bog je formula za svaku pogrdu protiv ovog svijeta i za svaku laž o

onostranosti«. Istina, Nietzsche priznaje da je religija u nekim svojim fazama izražavala volju za život, ali njegov je općeniti stav da je vjera u Boga, osobito u kršćanskog Boga, neprijateljska prema životu.

Zato je razumljivo da Nietzsche ide za tim da izbor između teizma, posebno kršćanskog, i ateizma učini predmetom ukusa ili instinkta. On priznaje da je bilo velikih ljudi koji su vjerovali, ali danas, kad Božja egzistencija više nije zagarantirana, jakost, intelektualna sloboda, neovisnost i briga za ljudsku budućnost zahtijevaju ateizam. Vjera je znak slabosti, kukavičluka, dekadencije, odbijanje života. Nietzsche istina, govori o porijeklu ideje o Bogu, aludira na neke teoretske objekcije protiv vjere u Boga, ali kod svega toga je uvijek pretpostavljen iluzorni karakter vjere. Odlučujući motiv za njegovo odbacivanje stoji u tome da bi čovjek mogao zauzeti mjesto Boga kao zakonodavac i tvorac vrijednosti. Njegovi teoretski razlozi nemaju velike vrijednosti. Njegova mržnja protiv kršćanstva proizlazi uglavnom iz stajališta da ono čovjeka čini slabim, podložnim, rezigniranim, poniznim i mučenim u savjesti i tako nesposobnim da se slobodno razvija. Ono ili priječi rast viših individua ili ih razara, kao što je slučaj Pascala.

5. HIPOTEZA »VOLJA ZA MOĆ«

Svijet je za Nietzschea samo volja za moć i ništa drugo. To je zapravo samo primjena Schopenhauerova stava o volji za egzistencijom ili životom. Ipak ne smijemo misliti da Nietzsche smatra kako je ovaj svijet samo privid metafizičkog jedinstva koje nadilazi svijet. Svijet nije iluzija; niti volja za moć egzistira u stanju transcendencije. Svijet je jedinstvo, proces nastajanja; i to je volja za moć. Svagdje, u svakoj stvari možemo vidjeti kako se volja za moć izriče. Nietzscheova teorija o volji za moć je interpretacija svemira, način na koji on gleda na njega i interpretira ga, a ne neka metafizička doktrina o stvarnosti koja leži iza vidljivog svijeta i transcendiraju ga.

Nietzsche je najprije gledao volju za moć u ljudskim psihičkim procesima i proširio tu ideju na organski život općenito. U svojoj knjizi *S onu stranu dobra i zla* on pripominje da nas logička metoda sili da istražujemo možemo li pronaći jedan princip tumačenja, jedan temeljni oblik uzročnog djelovanja kojim bismo mogli ujediniti životne pojave. I on taj princip nalazi u volji za moć.

Nietzscheova teorija o volji za moć nije toliko apriorna metafizička teza, nego obuhvatna empirička hipoteza. Za njega je to hipoteza koja najviše objašnjava, i on ju je u svom planiranom djelu mislio primijeniti na različite vrste fenomena, pokazujući kako oni mogu biti ujedinjeni po terminima te hipoteze.

Nietzsche smatra da spoznaja djeluje kao instrument moći. Onda je očito da ona raste s porastom moći. Želja za znanjem ovisi od želje za moći, tj. od dane vrste impulsa nekog bića da zagospodari nekim poljem stvarnosti i stavi ga pod svoju vlast i svoju službu. Smisao

spoznaje nije u znanju kao dohvaćanju apsolutne istine, nego u gospodarenju. Želimo postaviti red i oblik mnoštvu utisaka i osjeta u opsegu koji zahtijevaju naše praktične potrebe. Stvarnost je nastajanje. Mi smo oni koji je stavljamo u bivovanje dajući trajne oblike u tijek nastajanja. I to je djelovanje izraz volje za moć. Znanost se prema tome može definirati kao »preoblikovanje prirode u pojmove u cilju vladanja prirodom«.

Znanje je, dakako, proces interpretacije. Ali taj se proces temelji na vitalnim potrebama i izražava volju za gospodarenjem na inače ne-inteligibilnom tijeku nastajanja. Mi, takoreći, stavljamo interpretaciju u stvarnost više nego što bismo je iz stvarnosti iščitavali. Tako je npr., pojam »ego« ili »svijest« umetnut u tijek nastajanja kao trajna supstancija interpretacije; to je naša tvorevina u cilju praktičnih potreba. Prema Nietzscheu ne postoji apsolutna istina. Pojam je apsolutne istine pronalazak filozofa koji su nezadovoljni sa svijetom nastajanja i traže neki čvrsti svijet bića. Neke se »fikcije« pokazuju za čovjeka nužnima i korisnima. Bilo je nužno za život da se trajnom tijeku fenomena nametne pojam stvari ili supstancije. Tako je bio i prihvaćen zakon kauzalnosti jer ne vjerovati u njega značilo bi uništiti našu vrstu. A isto možemo reći i o zakonima logike.

Fikcije koje su se pokazale manje korisnima ili čak štetnima smatralo se »zabludama«, a one koje su dokazale svoju korist za vrstu i dostigle stupanj nesumnjive »istine« bile su, takoreći, ukorijenjene u jezik. U tome se i krije opasnost. Jezik nas, naime, može zavoditi te zamišljamo da naš način govora o svijetu zaista odslikava svijet. Riječi nas i pojmovi trajno vode u zabludu te mislimo da su stvari jednostavnije nego što one jesu, da su odijeljene jedna od druge, nevidljive i da opstoje svaka za sebe. Filozofska mitologija leži skrivena u jeziku i ona se uvijek nanovo javlja koliko god netko bio na oprezu.

Sve su »istine« »fikcije«, sve su takve fikcije interpretacije; sve su interpretacije perspektive. I svaki instinkt ima svoju perspektivu, svoje stajalište koje on nastoji nametnuti drugim instinktima. I sve su kategorije razuma tek logičke fikcije i perspektive, a ne nužne istine ili apriorne forme. No i perspektivni pogled na istinu dopušta razlike. Neke perspektive pokazuju da su korisne, praktički nužne za opstanak vrste, a druge uopće nisu nužne. I tu je sada vrlo velik utjecaj procjenjivanja. Npr., filozof koji svijet tumači kao pojavu Apsolutnoga koje transcendiraju promjenu i jedino je »stvarno stvaran« pruža perspektivu koja je utemeljena na negativnoj evaluaciji svijeta nastajanja. A to pokazuje i kakve je vrsti čovjeka takav filozof.

Nietzsche je svoju teoriju istine primijenio i na znanstvene hipoteze. I atomska je teorija također fikcija, tj. shema nametnuta fenomenima. Možemo reći da je svaki atom kvant energije ili bolje »volje za moć«. I takozvani fizički zakoni predstavljaju odnose između dvije ili više sila. Imamo potrebu za ujedinjavanjem, za matematičkim formulama da bismo shvatili, klasificirali, zagospodarili. Ali to nije dokaz ni da se stvari pokoravaju zakonima u smislu pravila ni da postoje supstancijalne stvari koje izvršavaju silu ili moć.

S obzirom na organski svijet: mnoštvo sila nazivamo život. I život možemo definirati

kao »trajni oblik procesa potvrđivanja sile u kojima različiti takmaci nejednako rastu«. Organizam je prema tome zamršena složenost sustava koji idu za porastom u osjećanju moći. I dok je sam izraz volje za moć, život traži prepreke, nešto što bi nadvladao. Tako Nietzsche čak tumači asimilaciju kao manifestaciju volje za moć (a to se može reći o svim organskim funkcijama).

Kad govori o biološkom razvoju, Nietzsche napada darvinizam. Darwin, naime, do apsurdna precjenjuje »izvanjske prilike«. Bitni faktor u životnom procesu je strašna moć u oblikovanju i stvaranju formi iznutra, moć koja se služi i izrabljuje okolinu. I pretpostavka selekcije, da najbolji prežive, također nije zajamčena. Upravo najbolji pogibaju, a osrednji preživljuju. U usporedbi sa većinom i najbolji uzorak je slab, a pojedinci koji uzeti individualno mogu biti slabi, ujedinjeni i pod utjecajem straha i skupnog instinkta mogu biti vrlo moćni.

Ako bismo, dakle, moralne vrijednosti temeljili na evoluciji, morali bismo zaključiti da su osrednji vredniji od izuzetnih primjeraka, i da su dekadentni opet vredniji od osrednjih.

Na području psihologije Nietzsche nalazi široko polje mogućnosti za prepoznavanje manifestacije volje za moć. Zato on i odbacuje kao neutemeljenu psihološku teoriju hedonizma, naime, da je traženje užitka i izbjegavanje bola temeljni motiv ljudskog ponašanja. Užitak i bol samo su prateći fenomeni težnje za povećanjem moći. Užitak možemo opisati kao osjećaj povećanja moći, a bol kao rezultat osjećaja zapreke moći, premda bol u isti čas može pružiti poticaj volji za moć. Svaki trijumf pretpostavlja neku zapreku koju treba nadvladati. Čovjeku je bol trajno potrebna kao poticaj za svježiji napor i za postizavanje novih oblika užitaka koji prati rezultate trijumfa na koje nas bol sili.

Vrijedno je primijetiti ulogu koju u Nietzscheovim analizama igra sublimacija. Mrtvljenje i asketizam mogu, prema njemu, biti sublimacija prvotne okrutnosti koja je opet izraz volje za moć. Tako Nietzsche svagdje vidi djelovanje volje za moć, koje katkad može biti devijantno i skriveno.

6. »NADČOVJEK« I TEORIJA O VJEČNOM VRAĆANJU »

Čovjekov je položaj određen prema moći. Nietzsche shvaća moć kao unutrašnju kvalitetu pojedinca. Pa i kad bi osrednja većina imala veću moć, to za Nietzschea ne znači da ona pretpostavlja život u usponu.

Ipak, i osrednji su nužni. Viša kultura može postojati samo na širokoj osnovici, na jakoj i zdravo utvrđenoj osrednjosti. S te točke gledišta Nietzsche je pozdravio širenje demokracije i socijalizma jer oni pomažu u stvaranju potrebne osnovice osrednjosti.

U prvom dijelu *Tako je govorio Zaratustra* Nietzsche napada nacionalnu državu

kao »najhladniji od svih hladnih monstruma« koji sve želi svesti na zajedničko stanje osrednjosti. On ipak insistira na tome da su osrednje mase nužno sredstvo za izdizanje višeg tipa čovjeka. Poslanje višeg tipa nije u tome da kao pastir vodi mase, već je poslanje masa da tvore osnovicu na kojoj će tzv. gospodari zemlje voditi vlastiti život višeg tipa čovjeka. Ali prije nego što se to dogodi, doći će novi barbari koji će slomiti sadašnje gospodstvo masa i tako omogućiti slobodni razvoj istaknutih individua.

Kao cilj mogućeg višeg čovjeka Nietzsche razvija mit o nadčovjeku. Za njega je čovjek nešto što se treba nadići. On je most, a ne cilj. Nietzsche čak kaže da je čovjek uže koje je razapeto između životinje i nadčovjeka - uže iznad ponora. Cilj prema višem čovjeku, prema nadčovjeku, daju nove vrijednosti.

Na prigovor zašto Nietzsche nije dao jasan opis nadčovjeka Nietzsche može odgovoriti da nadčovjek još ne egzistira pa ga je onda i teško opisati. Ipak možemo reći da je on najviši mogući razvoj i integracija intelektualne moći, jakost karaktera i volje, neovisnost, strast. Na jednom mjestu Nietzsche kaže da bi to bio kao »rimski car s Kristovom dušom«. Nadčovjek bi bio Goethe i Napoleon zajedno ili Epikurov bog koji se pojavio na zemlji. On bi bio vrlo kulturni čovjek, vješt u svim tjelesnim dostignućima, tolerantan na temelju snage, kojem ništa nije zabranjeno osim slabosti pod oblikom »vrline« ili »poroka«, čovjek koji je postao potpuno slobodan i neovisan i koji potvrđuje život i svemir.

Djelo *Tako je govorio Zaratustra* daje dojam da je nadčovjek povezan i s prevrednovanjem svih vrijednosti. No, Zaratustra nije samo prorok nadčovjeka, on je ujedno učitelj nauke o vječnom vraćanju. U svom autobiografskom djelu *Ecce homo* Nietzsche tvrdi da je temeljna ideja Zaratustre ideja vječnog vraćanja i to kao »najviša formula afirmacije života koji ikad možemo postići«.

Ideju je vječnog vraćanja Nietzsche zapravo smatrao strašnom i sumornom. On ju je samo želio upotrijebiti kao test za snagu, za sposobnost reći »da« životu kakav on i jest. Ta ideja treba biti i protuteža pesimizmu. Izdržavanje vječnog vraćanja je krepost nadčovjeka.

Vječno je vraćanje zapravo Nietzscheova teorija predstavljena kao empirička hipoteza, a ne samo kao disciplinarna misao ili test unutrašnje snage. Prema njemu i princip očuvanja energije zahtjeva vječno vraćanje. Ako na svijet možemo gledati kao na određeni kvantum sile ili energije i kao na određeni broj centara sile, onda slijedi da će svjetski proces poprimiti oblik sukcesivne kombinacije tih centara, dok je broj tih kombinacija u principu određen, tj. ograničen. Glavni razlog zašto Nietzsche naglašava teoriju vječnog vraćanja jest u tome da ispuni jaz u svojoj filozofiji. Ona daje tijeku nastajanja privid bića, a da se ne uvodi nikakvo biće koje nadilazi svemir. Ta teorija izbjegava i panteizam. Ona, dakako, isključuje i ideju osobne besmrtnosti dajući joj nadomjestak. Konačno teorija vječnog vraćanja pokazuje Nietzscheovu odlučujuću volju za ovostranost (Diesseitigkeit), imanentizam. Pravi dionizijski čovjek afirmira taj svemir s nepokolebljivošću, odvažnošću, čak radošću, odbacujući svaki bijeg

koji je očitovanje slabosti.

Ostaje ipak pitanje da li su spojive teorija o nadčovjeku i o vječnom vraćanju. Nietzsche samo ne želi nadčovjeka postaviti kao konačni i neponovljivi cilj kreativnog procesa jer bi to značilo uvođenje teološkog načina interpretacije svemira.

U povijesti je filozofije utjecaj Nietzscheove misli još do današnjeg dana vidan, dapače ogroman.